

Bir, İki ve Üç

Bülent Somay

Bilgi Üniversitesi

Özgür iradenin varlığı, ya da daha spesifik olarak, nöro-bilimsel açıdan lokalize edilebilir/tanımlanabilir olup olmadığı sorusu, her şeyden önce "Özne" (subjectum) kavramının tartışılmasını gerektirir.

Özgür irade kavramı bir öznenin varlığını, ama bundan da önemlisi, yekpareliğini varsayar. Türkçe'de "özne" kelimesi uydurulmuş ve etimolojik geri plandan yoksun bir terimdir. Oysa Avrupa dillerindeki subject (İng), sujet (Fr), subject (Al) kavramları, Latince subjectum'dan türer ve üç farklı anlam taşır: (i) Gramatik özne; (ii) Fail, eyleyen; (iii) Kul, teba. Daha buradan da görüyoruz ki, özne aynı zamanda nesnedir de; bir hükümdarın, egemenin nesnesi. Fanatik evrim teorisi savunucuları her ne kadar insan/hayvan sınırını bulanıklaştırmaya gayret eteseler de, en gelişmiş (insan-dışı) memelilerin iletişim yöntemlerinin bir gramere sahip olmadığı, dolayısıyla bu sözümona "dil"lerde gramatik bir özne'den sözedilemeyeceği söylenebilir. Ancak bu bilgi, hayvanların karşısında insanı "özgür irade sahibi" yapmaya yeter mi?

Her ne kadar bölünmüş, üstü çizilmiş, yasaklı olsa da, bir "özne" olma yolunda üç aşamadan geçilir, ki bu üç psikanalitik aşama, kabaca üç nörolojik aşamaya tekabül eder.

İlk aşama "Bir" aşamasıdır, ki bu noktada bebek henüz doğum travmasını atlatmamıştır. Yani: Miyelinasyon henüz beyin sapı ile sınırlıdır, göz yatay izleme yapamamaktadır, motor kontrol yoktur, birkama refleksi oluşmamıştır, yüz tanıma yoktur. Bebek kendisinin ayrı bir varlık olduğunun farkında değildir; dış dünyayla (ki bu "anne"ye tekabül eder) "bir"dir. "Bir" in iletişim gereksinimi yoktur. Bu aşamada ağlama yalnızca reflektir, bir şey "anlatmaya" çalışmaz. Dil yoktur.

İkinci aşama "İki" aşamasıdır. Miyelinasyon orta beyne doğru gelişmiştir. Görme merkezi yatay izlemeye ve yüz ovalini seçmeye başlar. Motor fonksiyon gelişir. Lacan'ın "ayna evresi" bu miyelinasyon evresinin sonuna tekabül eder. Beden imagosu oluşur, ego, id'den bütünüyle ayrışır. Bebek bir "ben" olduğunu kabullenir, anneden ayrılır. Ancak bu kez de anne ile mutlak bir simbioz içine girer. Dil gene yoktur. Gramatik yapı oluşamaz, çünkü özne ve nesne hala ayrışmamıştır.

Üçüncü aşama "Üç" aşamasıdır. Miyelinasyon frontal bölgeye ulaşır. Ses ayırıştırma yeteneği "ana dilde" uzmanlaşır. Üçüncü unsur olan "Babanın Adı" devreye girer. Bebek anneden bu kez üçüncü bir unsur tarafından, dışsal zorunluluk olarak ayrılır. Üçüncü unsurla birlikte bir gramerin tüm şartları yerine getirilmiş olur, gramatik dil ortaya çıkar. Ancak bebek bu kez de tam bir özne olamaz; tam olacakken kastrasyon fonksiyonunun nesnesi de olur aynı zamanda.

Bu aşamanın ardından "özgür irade" hezeyanları başlar (solipsizm gibi). Özgür irade bir fantazi olarak bebeğe gösterilmiş ama verilmemiştir. Çocuk ve yetişkin, hayatları boyunca hep bu vadin peşinden koşacaklardır. Oysa "özgür irade" diye bir kavrama sahip olmamız bile, aslında özgür iradeyi olanaksız kılan bu üçlü süreç sonucunda mümkündür. Kısacası, "özgür irade" paradoksal bir kavramdır; bir öznenin oluşması ve bu öznenin kadir-i mutlaklığının varsayılması temelinde belirir, ama aynı zamanda öznenin "hem de nesneligi" ve yasaklanmışlığı temelinde varlığını sürdürür.